

WAT BLIJFT ER NOG TE VERRIGTEN OVER
VOOR HET FRIESCH GENOOTSCHAP VAN
GESCHIED-, OUDHEID- EN TAALKUNDE?

DOOR

Mr. J. DIRKS (1).

MIJNE HEEREN!
GEACHTE MEDELEDEN!

Wanneer een reiziger aan zijnen verren togt reeds eenige dagen besteed, en hij evenwel nog op lang na niet den eindpaal van zijn streven bereikt heeft, dan gebeurt het hem menigmaal, dat hij eerst eenen blik werpt op de reeds afgelegde baan, en dan zijne oogen vestigt op het zich in het blaauwende verschiet verliezende pad, dat hij nog moet betreden. Hij telt dan de dagen, die hij reeds gereisd heeft, en bij die optelling herinnert hij zich de voorvallen van dag tot dag, berekent den tijd, dien hij nog noodig heeft, om zijne reis te volbrengen, en raadpleegt met zich zelven, welken weg hij zal moeten inslaan, van welke vervoermiddelen hij zich zal bedienen, in één woord, wat hij doen moet, om het beoogde doel te bereiken.

Ik pas dit beeld toe op het Friesch Genootschap van Geschied-, Oudheid- en Taalkunde.

(1) Voorgelezen in de vergadering van den 26. September 1850.

Op den 26. September 1827 werden in eene vergadering, te Franeker gehouden, de wetten van het genootschap aangenomen, en, uit aller naam, door de onderteekening van den voorzitter en den secretaris bekrachtigd. Drie en twintig jaren zijn er juist *heden* sedert die bekrachtiging vervlogen, en bij die gedachte vestigen zich onze blikken onwillekeurig ook, even als die des reizigers, op den vervlogen tijd, en op de vruchten, die deze opleverde; maar ook evenzeer zullen wij, met hem, op hetgeen de toekomst kan opleveren staren.

Vergunt mij, dit denkbeeld, met betrekking tot ons genootschap, te dezer ure, voor U te ontwikkelen. Ik zal mij echter daarbij onthouden van uwe en mijne blikken op het verleden te vestigen. De tijdruimte, mij tot spreken gegund, verbiedt zulks ten eenemale, en ik reken, dat het verleden U bekend is. De vruchten toch, door het genootschap gekweekt en ingezameld, zijn aanschouwelijk, of in uwe handen. Ik zal mij dus bepalen tot eene beknopte en, èn uit den aard der zaak, èn om den tijd, mij tot spreken gegund, zeer onvolledige en gedeeltelijke beantwoording der vraag: *Wat blijft er nog te verrigten over voor het Friesch Genootschap van Geschied-, Oudheid- en Taalkunde, na een 23jarig bestaan?*

Wat is het *doel* van ons genootschap?

Art. 1 onzer wetten wijst het aan: „ De hoofdonderwerpen der werkzaamheden van het genootschap zijn het onderzoek van al hetgene de geschiedenis, oudheid- en taalkunde van Friesland betreft, zonder echter die van andere gewesten, voor zoo verre deze vroeger tot Friesland betrekking hadden, uit te sluiten.”

Ten einde dit doel des te beter te kunnen bereiken, is het in drie afdeelingen gesplitst, te weten: eene *geschied-, oudheid- en taalkundige* afdeeling. Ik betuig, bij dezen, allen eerbied voor de *taalkundige* afdeeling te hebben;

maar juist die eerbied weêrhoudt mij, *den leek*, om op haar gebied te treden, en zal mij tot verschooning strekken, wanneer ik de zoo even gedane vraag, ten haren opzigte, geheel onbeantwoord laat. Het veld is buitendien zoo ruim, dat deze afperking en inkrimping van het te doorwandelen terrein mij tevens zeer welkom is. De waarheid van deze veronderstelling is mij dan ook zoodanig, bij de bewerking van de *eerste* afdeeling, gebleken, dat ik zelfs de afzonderlijke behandeling der tweede afdeeling heb moeten achterwege laten, wilde ik geen misbruik van de mij vergunde tijdruimte maken.

„De *eerste* afdeeling,” zegt onze wet, in art. 6, „is bestemd voor de beoefening van de *Friesche staat- en letterkundige geschiedenis*, de *staatsinrigting* en den *regeringsvorm*, van vroegere en latere tijden.”

Te regt noemden onze wetontwerpers de *staatkundige geschiedenis* van Friesland in de eerste plaats. In eenen ruimen zin genomen, zijn toch vele in het zelfde bestek ter behandeling opgegevene onderwerpen aan haar ondergeschikt, of daarmede naauw verwant. Wat toch is eene staatkundige geschiedenis, zonder de kennis en geschiedenis van de *staatsinrigting*, van den *regeringsvorm*, ja, van de *letterkundige geschiedenis*? Hoe groot was ook niet menigmaal de invloed van de letterkunde op de rigting van den tijdgeest, welke tijdgeest wederom op de politiek en hare geschiedenis inwerkte? Eene splitsing is hier moeilijk, en zonder deze is het veld onafzienbaar.

Met het oog hierop zeide art. 7 dan ook: „De eerste afdeeling zal zich aanvankelijk bezig houden met de ontwikkeling *van eenige bijzondere gedeelten* dier wetenschappen, ten einde alzoo eene algemeene Friesche geschiedenis voor te bereiden.”

Ik geloof, dat ik gerustelijk meen te mogen verzekeren, dat deze voorbereiding, bepaaldelijk met het oog op de

Friesche *staatkundige geschiedenis*, in engeren zin, op verre na nog niet *thans* voleindigd is. Ook voor de toekomst is nog ruime stof voorhanden, en vele bijzondere gedeelten zullen nog kritisch onderzocht moeten worden, tot dat eindelijk een krachtige arm die deelen tot een welgesloten geheel zamenvoegt. Een paar voorbeelden van zulk een kritisch te bewerken gedeelte zij ter opheldering genoeg.

Een eerste voorbeeld vinden wij in de togten, door hertog Albrecht van Beijeren, in de laatste jaren der veertiende eeuw, ondernomen, om Friesland te veroveren. Het onderwerp trok reeds de aandacht van meer dan een tot zich (2), en zulks was bijzonder, in den laatsten tijd, het geval met eenen derden voorgenomen, doch niet volbragten, krijgstogt naar Friesland, in 1399, waarover de heer J. Rammelman Elsevier onlangs oorspronkelijke bescheiden mededeelde (3). Wij lezen in de *Nalezingen op Wagenaar* (4), dat, na de terugkomst van hertog Albrecht, „een *spreker* te 's Hage, om vastenavond, voor den graaf van Ostervant (later Willem VI.) *eene sprake van de Friesche reis sprak.*” Ik hoop ook hier nog eenmaal een *spreker* te zien optreden, die dit belangrijke onderwerp volledig *bespreekt*.

Een ander voorbeeld, van nog ouder dagteekening, is de merkwaardige bijzonderheid, dat de stamvader van het heerschende Russisch keizerlijk geslacht eens over een

(2) In 1842 van Mr. D. Fockema, blijkens eene redevoering. Zie *Verslag van het Friesch Genootschap*, blz. 15. — *Bijdragen van Nijhoff*, 2de stuk (gerecenseerd in *De vriend des vaderlands*, XI, n°. 2, door H. W. T(ydeman)).

(3) *Kronijk van het Historisch Genootschap*, VI, 1850, blz. 23 tot 27.

(4) 1Vde deel, en bij E. M. Arndt, *Holland en de Hollanders*, Leeuwarden 1847, blz. 77.

groot gedeelte van Friesland, in het midden der negende eeuw, heerschte. Het was Rurik of Roric, de Noorman, die in 826, 14 jaren oud, te Ingelheim gedoopt, de pagus *Rhiustri* (Rustringerland), en later (837) *Dorestad*, als *beneficium* verkreeg, weder verloor, in 852 van keizer Lotharius met andere Friesche graafschappen, nadat hij ze geplunderd had, terugbekwam; later (in 855) zich van het grootste gedeelte van Friesland meester maakte, en die te gelijker tijd grootvorst *alleenheerscher* in Rusland en bezitter van Duurstede was, tot dat zijn neef Godfried hem in zijne Nederduitsche bezittingen, in 882, opvolgde (5). Ook dit onderwerp verdiende wel eene nauwkeurige uiteenzetting.

Wat wij zoo even van de nog onvolledige bewerking der *staatkundige* geschiedenis van Friesland zeiden, geldt ook de geschiedenis van de *staatsinrigting* en den *regeringsvorm*.

Op vele vragen zoude men nog te vergeefs het antwoord zoeken. Vele gissingen kan men nog maken. Eene enkele, al mogt deze maar aanleiding tot een nader onderzoek geven, wil ik niet achterwege houden.

Men weet, hoe groot in andere landen de invloed der kruistogten geweest is op den geheelen toestand der maatschappij. Men weet, welk een belangrijk aandeel de Friezen daaraan genomen hebben; en nu vraag ik: *Kan de naam van potestaat door de Friezen ook ontleend zijn van het Italiaansche podesta?* Zulke magistratspersonen leerden zij van het begin der kruistogten af in Italië kennen; bepaaldelijk was zulks het geval, toen eene groote menigte

(5) F. Kruse, *Verbesserungen zu der Stammtafel des Russischen Grossfürsten*, in de *Mémoires de la Société Royale des Antiquaires du Nord*, 1845-1847, Copenhague 1847, p. 88-89, alsmede het stukje: *Waren die Stifter des Russischen Reiches Germanen?* (*Königsberger Archiv*, Königsbergen 1811-12, 3 St.)

Friezen te Corneto, in 1217—18, overwinterden. Herhaaldelijk noemt de deelgenoot aan den kruistogt van 1217—18 den *podesta* (6). Dit geeft mij aanleiding, om te vragen: Was zulks, omdat het hem den *potestaat* herinnerde, of nam men *later* dien naam over? Men weet, hoe duister de geschiedenis der eerste Friesche potestaten is, en dat eerst na het begin der kruistogten, in echte stukken, die voor de Friezen vreemde naam voorkomt.

In meer dan een onzer Nederlandsche gewesten heeft men in de laatste jaren de aandacht gevestigd op eene bewerking van de geschiedenis der Staten van dat gewest. Onder anderen heeft Mr. G. De Meesters dit, op eene uitstekende wijze, voor Gelderland gedaan. Ook bij ons is daarmee een begin gemaakt. Een onzer medeleden schreef, in 1835, eene Latijnsche verhandeling over de geschiedenis der *staten van Friesland*, van 1515 tot 1581. Dringend noodigen wij hem uit, om dit, op zulk eene uitmuntende wijze begonnen, werk te voltooijen (7). Het zelfde verzoek zoude men aan eene loot van den zelfden edelen stam kunnen rigten, die, in dat zelfde jaar, eene geschiedenis van het *Hof van Friesland*, van deszelfs oorsprong tot het einde der zestiende eeuw, uitgaf (8). Ook daarvan is eene voltooiing zeer wenschelijk; terwijl ook elders, bij voorbeeld, voor het Hof van

(6) Zie *De vrije Fries*, II, blz. 246.

(7) S. G. H. A. Van Beijma Thoe Kingma, *Disputatio historica juris publici continens historiam ordinum Frisiae a Carolo V usque ad ejuratam Philippum II, 1515-1581*, Lugduni Batavorum 1835.

(8) J. M. Van Beijma, *Dissertatio juridica continens historiam Curiae Frisiacae ab ejus ortu usque ad seculi XVI exitum*, Lugduni Batavorum 1835.

Holland, door Mr. G. W. Vreede, daaraan de hand gelegd is.

Zoo zien velen, sedert 1840, met verlangen uit naar de Friesche regtsgeschiedenis, door den vrijheer Von Richt-hofen, in de voorrede van zijne *Friesische Rechtsquellen*, toegezegd. — De beoefening van het oude Friesche regt in Duitschland is echter verre van geheel ingeslapen te zijn. Zoo verscheen, in of kort voor 1845, te Berlijn een zeer belangrijk werk, in twee lijvige deelen, getiteld: *Histoire de la législation des anciens Germains* (9). Het bevat ook een, door deskundigen zeer geroemd, verslag over de wetgeving van de Longobarden, Thuringers, Friezen, Saksen en Anglo-Saksen. De schrijver gaf daarin de doorslaandste blijken van de geschiedenis, en in het bijzonder de wetgeving, der middeleeuwen met vrucht beoefend te hebben. En wie was nu die geleerde? Een jong man, genaamd Garadeb Artin Davoud Oghlon, een *Constantinopolitaan*, van *Armenische* afkomst, gemetamorphoseerd in een Berlijnsch student. Indien dus onze oude Friesche wetten eenen Armeniër nog interesseren, dan zullen zij zeker bij de Duitschers ook nog wel hoog aangeschreven staan.

Maar er is meer, dat nog onvoltooid is. Slechts één voorbeeld: De uit de bronnen geputte levensgeschiedenissen der *Nassausche vorsten uit den Frieschen stam*. Drie jaren geleden schreef mij een Hollandsch geleerde (10) het volgende over dit punt:

„Ik heb onlangs met E. (een werkend en werkzaam lid van ons genootschap) over de wenschelijkheid van

(9) II tomes, Berlin 184, LVIII en 660 pp., IV en 799 pp., 8vo. Zie *Nederlandsche jaarboeken voor regtsgeleerdheid*, 1846, VIII, 4, blz. 717-718. Het verslag is in deel II te vinden.

(10) Mr. H. J. Koenen.

goede levensgeschiedenissen der Nassaus uit den Frieschen stam gecorrespondeerd. Hij meldde mij, daaromtrent vele excerpten te hebben bijeengebragt. Hoe bejammerenswaardig zoude het wezen, wanneer daarvan niets tot stand kwam..... Zou het Friesch Genootschap deze zaak niet eens ernstig kunnen ter hand nemen?" enz.

Wij komen nu, als van zelve, tot de levensgeschiedenissen van Friesche staatslieden. Men behoeft slechts een blik te slaan in Scheltema's *Staatkundig Nederland*, om te zien, welk een ruim veld ter bearbeiding hier nog over is. Men vindt van velen nog slechts silhouetten, die tot portretten moeten uitdijen.

Slechts één voorbeeld: In weêrwil van het aantal uitmuntende bouwstoffen voorhanden, komt er nog maar geen bouwmeester opdagen, die ons een werk levert, getiteld: *Wigle Aytta en zijn tijd*. — Toehoorders! kent gij de beroemde schilderij van Louis Gaillait, *de troonsafstand van keizer Karel V.*? zoo niet, dan zal eene gravure van Ch. Onghena u zulks aanschouwelijk kunnen maken (11). Wie behooren daarop, na keizer Karel en koning Philips, tot de hoofdpersonen? Willem de Zwijger en Wigle Aytta. Voisin, een reeds ontslapen Gentsch letterkundige, zegt er van (12):

Agenouillé sur la première marche de l'estrade et paraissant absorbé dans sa douleur, ce vieillard en robe rouge, qui soutient sur un coussin la couronne et le sceptre, que Charles avait portés avec tant de gloire, et qui vont passer dans les mains de son fils, c'est le chancelier de l'ordre illustre de la Toison d'or, dont les plus grands souverains de l'Europe s'honoraient d'être

(11) In den *Messenger des sciences historiques de Belgique*, 1841, p. 388.

(12) *Notice chez la gravure de Ch. Onghena*, Gand 1841.

membres. Si notre mémoire est fidèle, ce sont bien là les traits vénérables, c'est bien là la barbe blanche et majestueuse de ce vertueux Viglius, président du conseil privé et chancelier de la Toison d'or. Sincèrement dévoué à sa patrie, et touché de ses malheurs sous le duc d'Albe, dont il osa courageusement braver les insolentes menaces et la tyrannie, il se retira des affaires, abreuvé de chagrin, et mourut en 1577, prévôt et dernier abbé de l'abbaye de S. Bavon à Gand, où ses restes mortels reposent dans la cathédrale de ce nom. On doit des remerciements à l'artiste, pour ne pas avoir omis dans son oeuvre cette imposante figure, qui occupe une place si distinguée dans notre histoire."

Maar, gelijk ons nog van menig beroemd Friesch staatsman eene grondige levensgeschiedenis ontbreekt, zoo is zulks ook het geval met menig Friesch min of meer beroemd land- of zeeheld. Ook een *Coehoorn en zijn tijd* missen wij nog. Tjerk Hiddes De Vries is wel bezongen (13), en wel heeft iemand, in 1842, zonder gevolg, een voorstel gedaan, om voor hem een standbeeld op te rigten (14); maar een werk over de zeehelden De Vriesen, in den trant van dat van De Jonge, over de Evertsen, ontbreekt ons nog.

Hoe weinig weten wij nog van den admiraal Auke Stellingwerf; van Douwe Aukes, die in den slag van Plijmouth, in 1652, uitnuntte, en voor Gibraltar, in 1657, zijn schip in de lucht liet vliegen; en van zoovele andere beroemde Friesche zeelieden.

Meer dan een lid van ons genootschap heeft het oog gevestigd op te ontwerpen levensgeschiedenissen van *Friesche geneeskundigen*. Zulks herinnert ons den naam van

(13) Door wijlen P. Deketh, Harlingen 1819, 4to.

(14) *Provinciale Friesche courant*, 1842, n°. 11.

Feddrik Fontein. Ter eere van dezen is eene zilveren penning geslagen, op welks voorzijde eene tombe, en op welks keerzijde eene medicijnkast, distilleermachine, aloëplant enz., te vinden is, alsmede het omschrift: Feddrik Fontein, M. D., geboren te Harlingen, XXII Febr. MDCCXXXVI, en aldaar overleden XXIV Decemb. MDCCCLXV (15). Gaarne zullen wij omtrent zijn leven en verdiensten, ten behoeve onzer *Bijdragen tot de munt- en penningkunde van Friesland*, mededeelingen ontvangen.

Ook onze *Friesche werktuigkundigen* moeten niet vergeten worden. Weet gij, hoe een Franschman onzen teleskoopmaker Bauke Eisma Van Der Bildt eens noemde, in eene gedrukte notice over hem en andere Friesche teleskoopmakers (16)? Banco Tisma Van Der Bildt.

Van de werktuigkundigen stappen wij over tot de *Friesche schilders*, en wij vragen: Zal de vraag, of Meindert Hobbema, een der grootste landschapschilders, een Fries was, of niet, altijd onopgelost blijven? Zullen wij altijd verstoken blijven van goede levensbeschrijvingen, met volledige optelling hunner kunstgewrochten, van de graveurs Schelte en Boëtius Van Bolsward, Pieter Tanjé, Michiel Elgersma, J. Folkema, enz.?

Was Jan Baptist Van Deynum, van wien een portret uit de zeventiende eeuw bestaat, een Friesch schilder (17)?

(15) Gemaakt door B. C. Van Calker. *Catalogus Van Gelder*, n°. 3992, en bij C. A. Rudolphi, in zijnen *Index van penningen op beroemde geneeskundigen*, Berlijn 1823, 390 penningen, *ibid.* 1825, 523 penningen.

(16) *Notice sur S. J. Rienks, Arjen Roelofs et Banco Tisma Van Der Bildt, constructeurs d'instrumens d'optique et de physique dans la Frise. Magazin encyclopédique*, 1810, VI, p. 11-59

(17) Door Conr. Waumans, graveur te Antwerpen, in de zeventiende eeuw. *Catalogus Van Hulthem*, n°. 3219.

Wanneer zal het Friesch Genootschap de schilderij van den *Frieschen maaltijd* in plaat laten brengen, voorzien van volledige opheldering over kleeding en gebruiken, daarop vertoond?

Zie daar eenige vragen, door de toekomst te beantwoorden.

Over onze *Friesche rechtsgeleerden* bezitten wij de voortreffelijke oratie van G. De Wal. Eene nalezing op dat veld levert evenwel nog vruchten op.

Van de *Friesche theologen* ontbreekt nog zulk een werk.

Menige merkwaardige, den tijd en den mensch kennende, bijzonderheid zoude daarin eene plaats kunnen vinden. Eene enkele slechts tot voorbeeld: Sybrandus Lubbertus, professor te Franeker, schreef, als een ijverig Gomarist, tegen Huig De Groot, nadat deze tegen een werk van hem te velde getrokken was. Bij besluit van de staten van Holland, van den 17. October 1614, werd dat werk, getiteld: *Responsio ad pietatem Hugonis Grotii*, verklaard voor „een fameus libel, schadelyck den rechten ruste ende welstant van den lande.” Vijf jaren later werd het weder onderzocht, en toen werd bevonden, dat het niets behelsde, waarvan het beticht was, en bij resolutie van 28 Junij 1619 dier zelfde staten werd het verbod ingetrokken (18).

Ook het veld der levensgeschiedenissen van *Friesche literatores* is nog weinig bearbeid.

Vele bouwstoffen zijn voorhanden, ten einde daaruit eene verhandeling over het verblijf der Labadisten, en in het bijzonder van Anna Maria Schuurman, in Fries-

(18) Mr. A. C. Van Heusde, *De vrijheid der drukpers hier te lande uit een historisch oogpunt beschouwd*, Haarlem 1847, blz. 13. H. Luden, *Hugo de Groot*, blz. 65-69, en blz. 79 (*).

land, op te stellen. Een onzer godgeleerden (19) had voor een paar jaren daartoe het voornemen, maar de vruchten er van hebben wij nog niet gezien. Thans vernemen wij, dat een ander onzer godgeleerden dit onderwerp in het breede zal behandelen (20).

Vriemoets *Athenae Frisiacae* verscheen in 1758. De sedes Palladis Frisiacae is inmiddels in een krankzinnigenhuis veranderd. Welke treurige herinneringen dit dan ook moge opwekken, toch ware het wenschelijk, dat eene bekwame pen eens eene *Geschiedenis der Franeker hoogeschool* schreef. De hoogleeraar Bouman, het voetspoor van zijnen ambtgenoot Siegenbeek, met betrekking tot de Leidsche hoogeschool, volgende, is daaraan, door het uitgeven eener geschiedenis der ook vernietigde *Harderwijksche hoogeschool*, voorgegaan; en onze kleine boekerij bevat daartoe reeds menige bouwstof, die het wenschelijk is, zoo veel mogelijk, aan te vullen.

De menigte munten, ten tijde der Saksische markgraven Bruno I. en Egbert II., in de elfde eeuw, in Friesland geslagen (op een tijdstip, toen men in Holland nog om geene eigene munten dacht), het vinden er van aan de kusten der Oostzee, in het graanrijke Polen, en de sagen over den vroegeren bloei van Staveren, Hindeloopen enz., zijn zoo vele bewijzen voor eenen betrekkelijk bloeienden Frieschen handel, reeds in de elfde eeuw, die, even als zulks later met Gend, Brugge, Damme, Sluis en Enkhuizen, geschiedde, zich verplaatste, eensdeels door oorlogen, en daaruit voortvloeiende onveiligheid, anderdeels door aanslibbing, of afspoeling.

(19) Ds. O. G. Heldring.

(20) Uitstekend volvoerd door D^o. Van Berkum, in *De Labadie en de Labadisten*, 2 deelen, 1851.

Eene handelsgeschiedenis van ons vaderland in de middeleeuwen ontbreekt nog. Wanneer deze eens het licht zal zien, zal ook de vraag beantwoord zijn, door een onzer leden reeds in 1828 gedaan: Welk deel hebben de Friesche steden tusschen het Flie en de Lauwers gehad in het hanze-verbond? En in hoe verre is het mogelijk, zich eenig begrip te vormen omtrent den aard en de uitgebreidheid van den handel, die gedurende de twaalfde, dertiende en veertiende eeuw in Friesland gedreven werd (21)?

In eenig verband daarmede staan nasporingen over Nederlandsche, en daaronder ook Friesche, koloniën in het buitenland, vooral in de middeleeuwen. Vrij veel is daarover, in het buitenland vooral, geschreven. Ik zal slechts noemen de verhandelingen van Eelking (22) en Hoche (23), maar vooral Von Wersbe's zeer lijvig werk: *Ueber die niederländischen Colonien, welche im nordlichen Teutschlande, in zwölften Jahrhunderte, gestiftet worden, weitere Nachforschungen* (24); terwijl het Provinciaal Utrechtsch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen, in 1847, eene prijsvraag uitschreef over dit onderwerp, in deszelfs geheelen omvang (25). Het is te hopen, dat deze prijsvraag

(21) Wijten de heer F. D. Fontein. Zie *Verslag*, 4to, blz. 39.

(22) J. Eelking, *Dissertatio de Belgis saeculo XII in Germaniam advenis*, Göttingae 1770.

(23) J. G. Hoche, *Historische Untersuchung über die niederländischen Colonien in Niederdeutschland, besonders der Holländer und Fläminger und deren Rechte*, Halle 1791.

(24) II Bände, 1082 SS., Hannover 1815.

(25) *Programma*, blz. 36. Men verlangde: „Eene beknopte, maar volledige geschiedenis der verhuizingen van Nederlanders naar en de vestiging van Nederlandsche koloniën in andere landen van Europa, met duidelijke aanwijzing van den invloed, dien de bedoelde verhuizingen hebben gehad op den handel, de nijverheid, de letteren, de zeden, mitsgaders de maatschappelijke en regts-instellingen van andere volken.”

niet, gelijk zoo vele, onbeantwoord blijve. Onlangs zagen wij Friesche kolonisten, als in de Suseler landstreek in 1133 wonende, in een romantisch kleed gehuld, als helden van een verhaal optreden (26). —

Art. 8 onzer wetten zegt: „Aan de eerste en de derde afdeeling is bijzonder opgedragen de opsporing en bewerking van nog onbekende en onuitgegevene handschriften, van vroegere en latere tijden.”

Ook betrekkelijk de in dit artikel vervatte onderwerpen is nog voorraad ter opsporing en bewerking genoeg voorhanden. Anderen gaan ons daarin voor. Zoo vond Dr. Bethmann, een medearbeider van de *Monumenta* van Pertz, een handschrift van het *Chronicon Emonis et Menconis*, bij Dr. Koppius, op den Ham, en bestemde het voor eene betere uitgave, dan die van Matthaeus (27). Zoo verlangen velen, en te regt, eene kritisch bewerkte uitgave van Occo Van Scharl's kronijk (28). Anderen klagen over de veelvuldige fouten, in Sicco Beninga's kronijk voorkomende, die eene naar de handschriften verbeterde druk noodzakelijk zouden maken.

De uitgave van het werk, ons uit Gent geworden, en getiteld: *Proeliarius, recentiora Frisiae bella continens*, en van de *Olde Friesche chronike*, mogen wij ook te gemoet zien.

Over eene aanvulling van de *Friesche Charterboeken*, loopende over de vijf eerste deelen, over eenen herdruk van het zesde, zoo zeldzame, deel, en het vervolgen er van tot het jaar 1795, willen wij nu niet spreken. De zorg

(26) De XIIde en XIIIde eeuw. *Tafereelen uit de tijden onzer voorvaders*, door den schrijver van *Achttien eeuwen*, Amsterdam 1846, blz. 1-78.

(27) Zie *De Referent*, 1843 en Pertz, *Archiv*.

(28) B. v., Mr. J. Van Lennep, *Proeve van een kritisch onderzoek der zoogenaamde kronijk van Andreas Cornelius* (Nijhoff, II, 4).

daarvoor blijve rusten op onzen waardigen voorzitter en het bestuur van dit gewest.

Ook uit vele buitenlandsch gedrukte werken is nog veel voor onze Friesche geschiedenis te putten, om van binnen- en buitenlandsche archiven, een onoverzienbaar veld, niet te gewagen.

Wij zwijgen van Anglo-Saksische en Noordsche, ons niet toegankelijke, bronnen, en wijzen, om van het ons bekende tot het onbekende te besluiten, slechts op het Anglo-Saksische gedicht *Beowulf*, waarin herhaaldelijk van Friesland en de Friezen sprake is; op het Friso-Normannische heldendicht de *Gudrun*; op de sporen in de Normannische liederen van Friesche zeeroovers, bij Bolhuis, in zijne *Noormannen in Nederland*, opgenoemd, enz.; maar bij ondervinding weten wij, dat Pertz reuzenarbeid, de *Monumenta Germanica*, een aantal plaatsen oplevert, die nog niet, of weinig, ter opheldering onzer oudste geschiedenis gebruikt zijn.

Ook elders is zulks het geval. Bekend is het allermerkwaardigste verhaal, door Adam Van Bremen opgeteekend, van eenen zeetogt van Friezen, voor of in de elfde eeuw, westwaarts ondernomen, waarbij zij het latere Amerika zouden ontdekt hebben. Een onzer medeleden heeft er bij vernieuwing onze aandacht onlangs op gevestigd (29); maar wij gelooven, dat dit onderwerp nog niet uitgeput is. Zoo zoude eene nasporing der bronnen, waaruit Adam Van Bremen dit verhaal putte, van belang kunnen zijn (30). Zulke nasporingen zijn reeds geschied;

(29) Mr. L. Ph. C. Van Den Bergh, in Nijhoff's *Bijdragen*, VII, 1.

(30) Zie Asmussen, in de *Acta academiae Kylensis*, 1837, en Van Asch Van Wijck, *Aloud handelsverkeer*, III, blz. 473 (2). Zie ook Giesebrecht, *zur Beurtheilung Adams Von Bremen; Baltische Studien*, VI, 1, S. 183. Giesebrecht, *Ueber die Nordlands-*

maar, althans mij, nog slechts bij name bekend. Het ware wenschelijk, dat het genootschap zich deze aanschafte. Zij zijn verspreid in Duitsche tijdschriften, waarin bovendien een aantal voor Friesche geschiedenis, oudheden en taal, belangrijke berigten te vinden zijn, gelijk mij, bij onderzoek van Walthers *Systematisch Repertorium*, gebleken is.

Ook enkele geïsoleerde feiten van Friezen verdienen een nader onderzoek. Zoo onderscheidden Severinus Feyta, van Harlingen, en Hayo Heltilius, van Groningen, zich zoodanig bij het beleg van Leuven, in 1542, door Maarten Van Rossem, onder hunne medestudenten, verdedigers der stad, dat zij door keizer Karel V. geadeld werden (31). De bul van adeldom van Severinus Feyta, bij Belgische schrijvers verkeerdelijk Feyla genoemd, is nog aanwezig (32).

Het slot van het straks aangehaalde artikel onzer wet-

kunde des Adams Von Bremen; Abh. der Gesellsch. in Königsberg, III, S. 141. Lappenberg, *Von den Quellen, Handschriften und Bearbeitungen des Adams Von Bremen*; Pertz, *Archiv*, VI, S. 766. Ricklefs *Anfrage des Adams Von Bremen betreffend*; Pertz, *Archiv*, II, S. 166.

(31) Zie L. G. Visscher, *Historisch tijdschrift*, n°. 11, blz. 85, alwaar beoordeeld wordt J. B. Launers, *Beleg der stad Leuven, in het jaar 1542, door M. Van Rossem*, te vinden in *De Midde-laer*, 2de jaerg., Leuven 1841, Octbr., n°. 1. Zie verder Joan Servilius (Knaap), *Geldro-Gallica conjuratio in totius Belgicae clarissimam civitatem Antverpianam duce Martino Rosheymio*, Antverpiae 1542, 4to, *ibid.* 1544, 12mo; ook bij Freheus *Scriptores rerum Germanicarum*, III, Hannoverae 1611, of bij Struvius, 1717, t. III. Pontus Heuterus, *Rerum Austriac.*, lib. XI, c. 17. Nannius, *Oratio de obsidione Lovaniensi*. Divaeus, *Rerum Lovanensium*, III, c. 14. Hamconius, *Frisia*, p. 67.

(32) Bij prof. Kist. Zie *Verslag van de Maatschappij van Letterkunde*, 1849, blz. 45. Feyta behoorde, volgens Launers, onder de gijzelaars. Van daar welligt het latere *adelen*, 1542—1544.

ten gewaagt ook van het verzamelen van *volksverhalen*, *volksromans* en *berigten* omtrent vroegere en hedendaagsche *volksbegrippen*, *zeden* en *gebruiken*.

Op dit onderwerp heeft men in den laatsten tijd bijzonder de aandacht gevestigd. Ik behoef U slechts te wijzen op Grimm, *Deutsche Sagen*; op den arbeid van ons medelid Van Den Bergh, in meer dan een geschrift nedergelegd; op Wolff's *Niederländische Sagen*, gedeeltelijk vertaald, en met bijvoegselen vermeerderd, door een onzer werkende leden, indien ik mij niet vergis.

Op dat veld valt echter ook nog menige korenaar te lezen. Eene enkele, mij althans, minder bekende, en tot Friesland, of liever Friezen, in betrekking staande, sage tot voorbeeld:

Op den 7. Augustus 1546 vloog te Mechelen een kruidhuis, gemaakt in de torens der Zandpoort, met 1800 tonnen buskruid, door den bliksem getroffen, in de lucht. Aan dit voorval, dat groote schade in Mechelen veroorzaakte, is een sprookje verbonden, dat nog al curieus is. In den nacht, namelijk, van dien 7. Augustus 1546, tusschen 10 en 11 uur, barstte een geweldig onweder over Mechelen en diens omstreken los. Volgens oud gebruik liepen overal de kosteren naar de kerken, om de klokken te luiden, ter verdrijving van het onweder. De koster van het dorp Putte beproefde, tot tweemalen toe, te vergeefs, om den klokketoren van zijn dorp te bereiken; maar iedere keer werd hij, door eene bovennatuurlijke kracht, terug gehouden. De arme man kon volstrekt maar niet begrijpen, welke onzichtbare arm hem dus bellette vooruit te gaan. Eindelijk riep hij, van schrik en wanhoop, uit: „Is dit een spel van al de duivels?” — „Neen,” antwoordde hem eene onbekende stem, boven uit eenen boom, „ik Satan ben alleen hier; de anderen zijn te Mechelen.”

Weinig tijds na dit voorval kwamen Friesche kooplieden, om handelszaken, te Mechelen, en vroegen, op welke plaats de Zandpoort gestaan had? Zij verhaalden, dat, weinige minuten vóór het oogenblik, dat het vuur des hemels op het kruidhuis viel, men in Friesland verscheidene duivels de lucht had hooren klieven, den cours in de rigting van Mechelen zettende. Een dezer helsche geesten schreeuwde met eene vervaarlijke stem: „Krombeen! werp dien molen om!” „Ik moet naar Mechelen,” riep Krombeen; „Kortsteert komt daar aanzetten, hij zal zich wel met den molen belasten.” Op het zelfde oogenblik werd de molen omgeworpen en verre weggerukt. — „Van dit voorval ontleent het volgende vierregelige, in *Friesland*,” zegt de Belgische opteekenaar (33), „populair(?) geworden versje zijnen oorsprong:

Docu Moentgen, Krombeen ende Koof,
Naer Mechelen vloegen om den roof,
So vonden zij hier n'en molen staen,
Dien valle de duivel Kortsteert aen.”

Ook de vergelijking van nog aanwezige sporen van het zelfde *bijgeloof*, volksbegrip of gebruik, bij verschillende volken, vooral bij de zulken, die in oude tijden gezegd worden naauw verwant te zijn geweest, is niet onbelangrijk, en kan tot treffende uitkomsten aanleiding geven. In het bijzonder zoude eene naauwkeurige vergelijking van oud-Engelsch en Friesch volksbijgeloof, begrippen en gebruiken, niet onvruchtbaar zijn. Een enkel voorbeeld tot staving:

Nog heden ten dage is in Friesland onder het volk, ja, zelfs nog bij menschen, van wie men zulks niet zoude

(33) In *La Belgique monumentale, historique et pittoresque*, Bruxelles 1844, p. 245-46.

denken, het bijgeloof aanwezig, dat de zoogenoemde *wratten* verdwijnen, wanneer men die wrijft op een menschelijk. Het zelfde vindt men in Engeland. Ook daar geloofde of gelooft men nog, dat de aanraking van eene doode hand een afdoend geneesmiddel voor de genezing van wratten was of is. Daartoe was het genoeg, met die hand de wratten te slaan. Men verhaalt, dat, na de executie van Dr. Dodd, in 1777, eene jonge vrouw, fatsoenlijk gekleed, zich eenen weg tot de galg baande, zoodra de gestrafte gestorven was, om eene groote wrat, welke zij in het armgewricht had, te doen aanraken, en dat de beul, de handen van den doctor losmakende, daarmede verscheidene malen de wrat sloeg (34).

Ook overblijfsels van werktuigen, waarvan het bijgeloof zich bediende, zijn nog aanwezig. Zoo vond ik op eenen catalogus van een museum het volgende vermeld: „ Een steenen ring of kraal, te Jutrijp, in Friesland, gevonden, en bekend onder den naam van *sjoekers wjeeren* (*spoekers? spookweerder, spookverdrijver?*) (35).

In naauw verband staat dit een en ander tot eene *Friesche mythologie*.

Dit onderwerp trok reeds in 1829 bijzonder de aandacht van onzen eersten secretaris, den, naar ons menschelijk inzicht, te vroeg ontslapenen Mr. F. Binkes. Men leze het belangrijke voorstel, door hem destijds gedaan (36); een voorstel, de behartiging en opvolging van ieder onzer overwaardig.

Ook elders zit men niet stil. Een treffend blijkt daarvan

(34) *Revue Britannique*, 1847, p. 742.

(35) *Korte handleiding ter bezigtiging der verzameling van zeldzaamheden in het Mauritshuis te 's Hage*, blz. 26. Het is een zoogenaamd *spinsteentje*.

(36) *Verslag*, 4to, blz. 71-73.

leverde de Maatschappij van Nederlandsche Letterkunde te Leiden op, toen zij ten vorigen jare eene gouden medaille uitloofde voor eene *Friesche mythologie*, uit echte bronnen geput, en vergeleken met die van andere Germaansche volkstammen.

Wij wenschen, dat die maatschappij in hare pogingen zal slagen; of wij zulks thans verwachten, is eene andere vraag.

Nog een enkel woord, ten slotte, over *zeden*, *gebruiken* en *spreekwoorden*.

De *vrije Fries* heeft in het laatste nummer de afbeeldingen van een paar interessante drinkhoorns gegeven. Zonder twijfel zijn er meer voor de kennis der *drinkzedes* in Friesland belangrijke te vinden, wier afbeelding en beschrijving bij tijd en wijle volgen zal. Wanneer zulks het geval zal zijn, zoude men daarvoor als *motto* kunnen plaatsen de volgende plaats uit Marcus Van Vaernewyck, in zijne *Historie van België*, die op het einde der zestiende eeuw dit boekte (37): „Wy hebben ook ghesien in *Vriesland* ende *Westphalen* croesen gebruyken, die byna een vierendeel hielden, die men niet nederstellen en mogte: want zy waren met steerten, als ghewrongen wortelen, die zy daghen lang utdrinken. Ooc ist daer de maniere, als men yemant brincht (toebrengh), dat men den naesten nevens hem geseten bringhen moet, metter zonnen omme-gaende, of sy vraghen, of sy schelmen zyn, dat men haer overschrickt (voorbijgaet)? Die de maniere niet en wetèn, die onderwysen sy daer af goedertierlick.”

Onze Friesche landlieden dragen zelfs in den zoogenaamden diepen rouw ook wel *blaanwe* kleedingstukken, in het bijzonder *blaanwe* doeken. Het is een bewijs, dat

(37) Blz. 79. Zie Jr. Ph. Blommaert, *Aloude geschiedenis der Belgen*, Gent 1849, blz. 209, en *Wodana*, I, p. 105.

zij *blauw* en *zwart*, althans voor den rouw, als ééne kleur beschouwen. Merkwaardig is het, dat zulks bij sommige andere volken in alle opzigten het geval is. Zoo drukken al de namen, welke de rivier de Nijl op verschillende tijden ontving, het denkbeeld van *blauw* of *zwart* uit, terwijl het woord *neilos*, *nilus*, in het Sanskritsch zoo wel *blauw* als *zwart* beteekent (38). Is zulks een toeval, of staat zulks in enig verband met de treffende overeenkomst tusschen het Sanskriet en de Germaansche talen, zoo zelfs, dat de betrekking als moeder en dochter niet te miskennen valt?

Spreekwoorden bewaren dikwijls bij het volk de gedachtenis aan voorvallen. De opteekening en, zoo mogelijk, opheldering is dus immer wenschelijk. Een voorbeeld tot staving:

In Oost-Friesland is een spreekwoord: *He ligt in Jaffa*, waarmede men te kennen wil geven: Hij ligt zwak en ziek ter neder, en er is weinig hoop op zijne genezing voorhanden. Zoo althans verklaart het een Oost-Friesch geleerde. Misschien heeft het nog eene uitgebreidere beteekenis: „Hij ligt in Jaffa,” dat is, hij is in Jaffa gestorven en begraven, of, in het algemeen, *ver van huis overleden*. Hoe dit ook zij, kennelijk bevat dit spreekwoord eene herinnering van het aandeel der Friezen aan de kruistogten. Eelko Lyauckama toch toog, in 1109, ten tweeden male naar het Heilige Land, doch werd op zee krank, en stierf op den dag van zijne aankomst te Jaffa, het oude Joppe. Op dezen *kon* het dus toepasselijk zijn. Of wil men zulk eene bepaalde aanduiding niet, dan doelt het spreekwoord in allen gevalle, minder bepaald, op die Friezen, die, na eene lange zeereis, ten gevolge der geleedene ongemakken, krank in het Heilige

(38) J. J. Ampère, *Récherches en Egypte et Nubie. Revue des deux mondes*, 1817, p. 158 (1).

Land, en vooral te Jaffa, eene druk bezochte haven, ontscheept werden, of aldaar stierven (39).

Ik eindig met deze woorden:

De taak, die het Genootschap ter afwerking, voor drie en twintig jaren, op zich nam, is nog verre van voltooid te zijn. Mogt het weinige, dat ik heden, als eene bloemlezing uit aantekeningen mededeelde, een steen zijn, bestemd voor het gebouw, dat wij willen optrekken, eene *geschiedenis van Friesland*.

Laat ons allen daartoe eendragtelijk medewerken!

(39) Vergelijk Van Senden, *Het Heilige Land*, I, aantekening n^o., en Bachiene, aldaar aangehaald.